

Vid köksbordet på godset

Berättelse

En ovanlig grevinna

Det var år 1746. I köket på godset stod en ung kvinna med uppkavlade ärmar. Hon hette Eva Ekeblad, var grevinna och bara 21 år gammal. Hon hade gift sig redan som tonåring med greve Claes Ekeblad, och som adelskvinna behövde hon egentligen inte arbeta med händerna. Det fanns tjänare som lagade mat och skötte hushållet. Men just den här dagen ville Eva göra något helt annat än det som förväntades av en grevinna. Hon ville göra ett vetenskapligt försök.

På köksbordet framför henne låg en hög med potatis. I dag tänker vi knappt på potatisen, eftersom den finns i nästan varje kök. Men på 1740-talet var den fortfarande ny och ovanlig i Sverige. Många bönder odlade den mest som en kuriositet i trädgården, och en hel del människor var faktiskt rädda för den. De visste inte om den var farlig att äta, och de visste inte vad den var bra för. Eva, däremot, var nyfiken. Hon ville ta reda på vad som verkligen gömde sig inuti den enkla, runda knölen.

Steg för steg

Eva arbetade noggrant och metodiskt, precis som en forskare ska göra. Först kokade hon potatisen tills den blev alldeles mjuk. Sedan mosade hon den till en fin massa. Hon lät mosen torka ordentligt, och till sist malde hon den torra massan till ett fint pulver. Då hände något som måste ha känts som ett litet under: den enkla potatisen hade förvandlats till ett vitt, fint mjöl.

Av detta mjöl gick det att baka bröd. Eva prövade sig fram och upptäckte att brödet blev som bäst om hon blandade potatismoset med havremjöl. Men hon nöjde sig inte där. Hon undersökte också hur man kunde göra stärkelse och puder av potatis, och hon visade att man till och med kunde tillverka brännvin av den.

Varför det betydde så mycket

För oss i dag kan brännvin av potatis låta som en kuriositet, men på 1700-talet var det en viktig idé. Brännvin tillverkades nämligen oftast av säd, alltså av samma spannmål som man behövde till bröd. När skördarna slog fel kunde det bli brist på mat, och i värsta fall svält. Om man i stället kunde göra brännvin av potatis, så blev det mer säd kvar att baka bröd av. På så sätt kunde Evas upptäckt bidra till att fler människor fick mat under svåra år. Potatisen, som så många hade varit rädda för, kunde alltså bli en viktig hjälp mot hunger.

Brevet till Stockholm

När Eva var nöjd med sina försök gjorde hon något lika viktigt som själva experimentet: hon skrev ner allt, steg för steg. Hon beskrev noga hur hon hade gått till väga, så att andra skulle kunna upprepa hennes arbete och lita på resultatet. Det är precis så vetenskap ska fungera. Sin text kallade hon ungefär "Försök att tillverka bröd, brännvin, stärkelse och puder av potatis", och hon skickade

den till Kungliga Vetenskapsakademien i Stockholm, landets finaste vetenskapliga sällskap. Hon undertecknade den med sitt flicknamn, De la Gardie.

Akademien läste hennes arbete noga. I december 1748 fattade de ett beslut som ingen tidigare hade fattat: de valde in Eva Ekeblad som den allra första kvinnan i sällskapet. Det dröjde mer än tvåhundra år innan nästa kvinna valdes in. Det stora steget i Eva Ekeblads liv hade alltså börjat på det mest vardagliga sätt man kan tänka sig - vid ett köksbord, med en hög potatis och en stor portion nyfikenhet.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
gods	en stor gård med mycket mark
grevinna	en kvinna av hög, fin familj (adel)
uppkavlade ärmor	ärmor som man vikt upp för att arbeta
tjänare	personer som arbetar åt en rik familj
kuriositet	något ovanligt som man visar för att det är roligt
knöl	den runda delen av potatisen som man äter
metodisk	gör saker i en bestämd, noga ordning
mala	göra något torrt till fint mjöl eller pulver
förvandla	göra om något till något helt annat
stärkelse	ett vitt ämne som finns i potatis och mjöl
brännvin	en stark alkoholdryck
säd	spannmål, till exempel vete och råg
skörd	det man tar in av växterna på hösten
svält	när människor inte får tillräckligt med mat
flicknamn	det efternamn man hade innan man gifte sig
sällskap	här: en grupp eller förening av forskare

Läsförståelsefrågor

- Hur gammal var Eva Ekeblad år 1746, när hon gjorde sina försök?
 - 17 år
 - 21 år
 - 30 år
- Varför behövde Eva egentligen inte arbeta i köket själv?
 - hon var grevinna och hade tjänare
 - hon kunde inte laga mat
 - hon bodde inte på godset
- Hur såg många människor på potatisen på 1740-talet?
 - de åt potatis till varje måltid
 - den var ny och ovanlig, och en del var rädda för den
 - den var den vanligaste maten i Sverige
- I vilken ordning gjorde Eva mjöl av potatisen?
 - malde, kokade, mosade, torkade
 - kokade, mosade, torkade, malde
 - torkade, malde, kokade, mosade
- Varför var det viktigt att kunna göra brännvin av potatis i stället för av säd?
 - då blev brännvinet billigare att sälja
 - då fanns det mer säd kvar till bröd när skördarna var dåliga
 - då behövde man inte längre odla potatis
- Vad gjorde Eva när själva försöken var klara?
 - hon glömde bort dem
 - hon skrev ner allt noga och skickade det till Vetenskapsakademien
 - hon sålde potatismjöl på torget i Stockholm
- Stämmer påståendena med texten? Svara *ja*, *nej* eller *det står inte i texten*.
 - Eva blandade potatismos med havremjöl när hon bakade bröd.
 - Eva undertecknade sin text med sitt flicknamn De la Gardie.
 - Eva fick en stor summa pengar av kungen för sina försök.
 - Eva valdes in i Vetenskapsakademien i december 1748.
- Texten säger att Eva arbetade “noggrant och metodiskt, precis som en forskare ska göra”. Varför är det viktigt att arbeta så när man gör ett vetenskapligt försök?

9. Varför tror du att det var ovanligt att en grevinna höll på med vetenskapliga försök på 1700-talet?
10. Texten avslutar med att det stora steget i Evas liv började “vid ett köksbord”. Vad tror du att författaren vill säga med det?

Diskussionsfrågor

- Eva var nyfiken och ville verkligen förstå hur saker fungerar. Vad skulle du vilja undersöka eller lära dig mer om?
- Potatisen var ny och okänd, och en del var rädda för den. Varför är människor ibland skeptiska mot nya saker, till exempel ny mat eller ny teknik?
- Eva skrev ner sina försök så att andra kunde upprepa dem. Varför är det viktigt att dela med sig av kunskap i stället för att hålla den hemlig?
- Eva fick chansen att forska delvis för att hon var rik. Hur viktigt är det att alla, oavsett bakgrund, får möjlighet att utbilda sig och forska?
- **Skriv (4 meningar):** Berätta om en person, känd eller okänd, som har inspirerat dig genom att vara nyfiken eller modig. Vem är det och vad har personen gjort?